

פתיחה לספר שופטים - סיכומים משיעורי ראש הישיבה

שופטים פרק א-ב¹

לימוד ספרי הנביאים - גדול שימושה

מתוך לימוד ספר יהושע אנו ניגשים ללימוד ספר שופטים, וכפי שאמרנו בפתיחה לספר יהושע - לימוד ספר הנביאים הוא קודם כל קיום של 'גדול שימושה'¹ כלפי רבותינו הנביאים. כאשר אנו לומדים את ספר שופטים, אנחנו באים לקיים 'גדול שימושה' כלפי ה'מחבר'. אמנם, המילה 'מחבר' לא מתאימה כאשר מדובר באחד מספרי הנביאים, שכן כמובן, ספר שופטים זה קודם כל דבר ה'. עם זאת, הנביא שבאמצעות גלי נבואתו נכתב הספר הוא שמואל הנביא. אם כן, אנחנו מקיימים 'גדול שימושה' כלפי שמואל הנביא. בפרט, לאור ההבנה שהסיפורים של ספר שופטים מהווים רקע לספר שמואל עצמו. כל המתואר בספר שופטים זו בעצם הקדמה למעלה של ימי שמואל. חורבן משכן שילה, שהוא מבחינה מסויימת חתימת תקופת השופטים - מתחולל בספר שמואל.²

העובדה ששמואל הוא הנביא שעל ידו נכתב ספר שופטים מובנת לנו. תקופת השופטים היא תקופה של עליות, ירידות וסיבוכים. עלייה גדולה ומשמעותית מהדבר הזה היא עליית שמואל, והרקע לעליה היא תקופת השופטים. אין אנו יודעים באיזו תקופה בחייו כתב שמואל את ספר שופטים, אבל מתוך המעלה של ספר שופטים ניתן להשקיף מלמעלה על ספר שמואל.

בחינה נוספת של 'גדול שימושה' אנחנו מקיימים כלפי כל שופט בשעתו - מעתניאל בן קנז, אהוד בן גרא, דבורה וגדעון ועד שמשון. כל שופט בדורו - בחינה של תורה, בעבורנו - שימושה של תורה.

על גבי כל זה יש לנו גם 'גדול שימושה' כלפי כלל ישראל. במיוחד הדור שלנו, שהוא דור של ראשית בניין. ראשית בניין בראשיתו, אשר עתיד עוד לעלות מעלה מעלה.

* שוכתב ע"י אילון מוסנזון, ונערך ע"י ברוך ספיר על בסיס שיעוריו של ראש הישיבה. השיעורים הערוכים לא עברו ביקורת של הרב, והדברים מנוסחים לפי הבנת הכותבים.

¹ בבלי, ברכות (ז, ב): 'ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה, שנאמר: פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו, למד לא נאמר אלא יצק - מלמד שגדולה שמושה יותר מלמודה'. וע"י פסיקתא זוטרתיא (לקח טוב) במדבר דף קב עמוד ב: 'ויען יהושע בן נון משרת משה - כבוד ליהושע שנקרא משרת משה. מיכן אמרו גדול שימושה יותר מלימודה. וכה"א (מ"ב ג) פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו. וכן אמרו חכמים אפילו קרא ושנה ולא שימש תלמידי חכמים הרי זה בורי' (ע"י בבלי ברכות מז, ב; סוטה כב, א).

² הרב מרחיב בעניין זה בשיעור אחר, העוסק בפרשת פילגש בגבעה החותמת את הספר.

זהו ספר 'ראשית' - ראשית של הציבוריות ושל כלל ישראל שמתנשא כאן. מעל כל שאר הדברים אנחנו מקיימים כאן 'גדול שימושה' לכלל ישראל.

פרקים א-ב - הקדמה לספר שופטים

בפרקים א-ב בספר שופטים ניתן לראות בחינות של רקע, שיוודות לפרטי מצבם ועשייתם של שבטי ישראל, ובחינות של הקדמה כללית, שעוסקת ביחס בין ספר שופטים לספר יהושע, בין הדורות השונים, ובתהליכים שעברו ושהיו צריכים לעבור על עם ישראל.

בשיעור זה נעסוק בבחינות הכלליות של ההקדמה לספר שופטים בשני פרקים אלה.

המשבר בעקבות מות יהושע

"ויהי אחרי מות יהושע, וישאלו בני"י בה' לאמר: מי יעלה לנו אל הכנעני בתחילה להלחם בו?".

במדרש בראשית רבתי (פרשת חיי שרה) שנינו:

ד' הם שנצעק עליהם במיתתם, אברהם, יהושע, שאול ומשה... יהושע, שנאמר: 'ויהי אחרי מות יהושע' (שופטים א, א). משל לאדם שירד ארי ונצחו, אחרי ימים מת. אמר הב"ה: עשו על קבורתו צורת אריה, והיו אומרים: אוי לזה שנצח הארי והוא מוטל כאן. כך יהושע העמיד את השמש והוא מוטל כאן, שנאמר: 'ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת חרס' (שופטים ב, ט), כד"א: 'האומר לחרס ולא יזרח' (איוב ט, ז). ד"א: לפי שיהושע כבש הארץ והניח מן הגוים, שנאמר: 'ואלה הגוים אשר הניח ה' לנסות במ' (שופטים ג, א). כיון שמת יהושע, אמרו ישראל: אוי מי יעשה לנו מלחמה.

במותם של כל הארבעה האלו מופיעה לשון 'ויהי' זה לשון 'וי' ו'הי' - לשון של צעקה וקינה. המדרש מוסיף שמה שנאמר על יהושע 'ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת חרס' מזכיר לנו שיהושע העמיד את השמש, שנקראת חרס בתנ"ך. כגון, בספר איוב (ט, ז): 'האמר לַחֲרָס וְלֹא יִזְרַח וּבְעֵד פּוֹכְבִים יִחַתּוּ'. בכך מודגש הפער והחלל הגדול שהותיר אחריו יהושע.

עוד שנינו בבראשית רבה (פרשת חיי שרה, וילנא, סב, ד):

א"ר סימון: בכל מקום שנאמר 'ויהי אחרי', חזר העולם לאחוריו... 'ויהי אחרי מות יהושע' - מיד נתגרו בהן יתידות הארץ... אמר רבי יודן: אילולי שהעמיד הקדוש ברוך הוא אחרים תחתיהם, כבר חזר העולם לאחוריו, דכתיב... 'ויהי אחרי מות יהושע... ויאמר ה' יהודה יעלה'...

³ אולי צ"ל: אמרו הבריות.

מדרש זה מציג יחד עם החלל גם את המענה למילואו. אולם, ברור ששבט יהודה מהווה מענה חלקי בלבד תחת יהושע.

כלומר, הפסוקים כאן מציגים את החלל שנותר אחרי מות יהושע. בחינות שהיו בימי יהושע, ועכשיו הן אינן. ראינו גם בראשית ימי יהושע, שהיו הלכות שנשתכחו לאחר מות משה וביקשו לסקול את יהושע. יהושע עצמו לא עונה על שיעור הקומה המלא הדרוש ע"מ להנהיג את עמ"י - משה רבינו. עכשיו - גם זה חסר. יהושע הוא 'פני לבנה' לעומת משה. אולם, עכשיו גם הלבנה איננה.

תולדות המשבר - אובדן הגורם המאחד את שבטי ישראל

בהמשך לאמור לעיל יש לקרוא את הפסוקים הפותחים את ספר שופטים כהצגת החלל שנוצר בהעדרו של יהושע.

חלל זה בא לידי ביטוי בכך שיש יאוש מריכוז ממלכתי. בימי יהושע כולם היו יחד - לא הייתה הווה אמינא שיהודה יעלה או שמעון יעלה. הליכוד הזה היה המשך טבעי של מה שהיה במדבר: משה, אהרון וכל המופלאות של יציאת מצרים והמשכה אשר במדבר. ימי המדבר המגבשים והמאחדים את המחנה - תמו. יהושע היה עמוד גדול, שהמשיך את הליכוד הזה עם ברכת שמיים וברכות משה רבינו, ועכשיו זה איננו. עם ישראל חסר את הגורם המגבש הזה - נוצר חלל. במצב הזה של חוסר האחדות, לא שואלים בכלל אם להתלכד או לא, אלא שואלים רק מי יעלה בתחילה. גם המענה שמתקבל מן השמיים לא מבקש לשנות את זה כרגע.

קשה לזהות במפורש מקום בספר שופטים כולו שבו כל ישראל היו מאוחדים סביב שבט אחד או סביב שופט אחד. יש מקומות שמצאנו שופטים שמבקרים את אלו שלא באו לעזרתם, כגון בשירת דבורה, אצל גדעון ואצל יפתח, אבל לא מצאנו מקום שבו מפורש שכולם מאוחדים.⁴

ספר שופטים - 'כאשר דיבר ה' וכאשר נשבע להם'

בהמשך פרק א' יש תיאורים של כיבושי שבט יהודה ושמעון יחד איתו. אח"כ ישנם דברים שחוזרים על אירועים שכבר שמענו עליהם בספר יהושע - כלב ועתניאל בכיבוש קריית ספר, כיבושים של שבטים אחרים, וכן פירוט מקומות ששבטי ישראל לא הורישו. פרק ב' מציג לנו סקירה של מה שקורה במשך תקופת

⁴ אמנם, אצל עתניאל בן קנו לא מוזכר שיצא להילחם בראש שבט מסויים, אך המלחמה והישועה אינה מיוחסת לכלל ישראל, אלא לעתניאל בעצמו: 'וַיִּתְּהִי עָלָיו רוּחַ ה' וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיֵּצֵא לְמַלְחָמָה וַיִּתְּנוּ ה' בְּיָדוֹ אֶת־כּוֹשֵׁן רְשָׁעִים מִלֶּדֶת אֶרֶם וַתֵּצֵא יָדוֹ עַל כּוֹשֵׁן רְשָׁעִים' (שופטים ג, י). האחדות במידה הגבוהה ביותר מתוארת במעשה פילגש בגבעה, שעפ"י חז"ל היה זמן קצר לאחר מות יהושע. אולם, שם עצם האירוע הוא אירוע של פירוד בין שבט בנימין לשאר השבטים - מלחמת אחים.

השופטים, והשלמת ההתייחסות לשאלה מה מעמדם של העמים שנותרו בארץ, מה מעשיהם ולמה הם נשארו.

כדאי להקדים שלושה דברים עקרוניים שכתובים בתורה לגבי העניינים האלה:
א. בפרשת משפטים (שמות כג, כז-ל) כתוב: "את אימתי אשלח לפניך והמותי את כל העם אשר תבוא בהם... ושלחתי את הצרעה לפניך... לא אגרשנו מפניך בשנה אחת פן תרבה עליך חית השדה, מעט מעט אגרשנו מפניך" - כבר בפרשת משפטים, לפני כל הסיבוכים, כתוב שזה ילך לאט לאט (ומתוך כך התורה מזהירה כבר שם מכריתת ברית עם גויי הארץ ומהשפעתם).

ב. בפרשת מסעי (במדבר לג, נב-נו) האזהרה מתוצאות ההתרשלות בהשלמת הכיבוש עוד יותר מפורשת: "והורשתם את כל יושבי הארץ מפניכם... ואם לא תורישו את יושבי הארץ מפניכם, והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולצנינים בעיניכם, וצרו אתכם על הארץ אשר אתם יושבים בה. והיה כאשר דימיתי לעשות להם אעשה לכם".

ג. בפרשת וילך (דברים לא, טז-יח) כבר יש הודעה של הקב"ה למשה בעת המינוי של יהושע שבוא תבוא מעידה של העם: "ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלוהי נכר הארץ... וחרה אפי בו ביום ההוא ומצאהו רעות רבות וצרות..."

בהתאם לדברים הנ"ל, יהושע עושה שני כינוסים (יהושע כג-כד) שבהם הוא מחזק את הקשר של עם ישראל עם הקב"ה ואת הדבקות שלהם בכיוון החיובי. יהושע מבקש למנוע את מה שכתוב בפרשת 'וילך', מה שאכן קרה אח"כ בספר שופטים. על בסיס דברי התורה שראינו, כדאי לראות את הדברים הנוספים שהם בבחינת הקדמה לספר, ומופיעים בפרק ב'.

מעשה 'בוכים' - נביאים כמלאכים

"ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים ויאמר אעלה אתכם ממצרים ואביא אתכם אל הארץ..." (ב, א)

שנינו במדרש ויקרא רבה (מרגליות) פרשת ויקרא (א):

נקראו הנביאים מלאכים. ה"ד: 'וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים' (במדבר כ, טז), וכי מלאך היה? והלא משה היה! ולמה קורא אותו מלאך? אלא מכאן שנקראו הנביאים מלאכים. ודכותה: 'ויעל מלאך י"י מן הגלגל אל הבוכים' (שופטים ב, א), וכי מלאך היה? והלא פינחס היה! ולמה קורא אותו מלאך? אמ' ר' סימון: פינחס בשעה שהיתה רוח הקודש שורה עליו היו פניו בוערות כלפידים.

פנחס הוא מלאך. שמענו את זה גם כשהלך לרגל את יריחו עם כלב: "ותקח האשה את שני האנשים - ותצפנו" (יהושע ב, ד) - רק את כלב. אומר המדרש: את פנחס לא

צריך להצפין, שהוא כהן, והכהנים נקראו 'מלאכים', וכשהוא רוצה הוא אינו נראה.⁵

אם כן, מתוך דברי חז"ל אנחנו שומעים שהמלאך העולה מן הגלגל אל הבוכים הוא פנחס. בהמשך הספר בפרק ו' פסוק ח', ערב ימי גדעון, נשלח נביא לומר לעם ישראל דברים מקבילים לדברי המלאך כאן: "וישלח ה' איש נביא אל בני", ויאמר להם: כה אמר ה' אלוקי ישראל... ואמרה לכם אנכי ה' אלוקיכם לא תיראו את אלוקי האמורי...". דברי ביקורת באותו כיוון של הדברים שבפרק ב'. רש"י מביא בשם 'סדר עולם', שגם האיש הנביא שנשלח בימים ההם זהו פנחס.⁶

אפשר לשאול על דברי חז"ל: מי אומר שזה נביא? אולי זה באמת מלאך. יש מפרשים: אם זה נביא, יש משמעות לתיאור איך הוא עולה מן הגלגל אל הבוכים - שנאמרה לו הנבואה בגלגל והלך אל הבוכים להודיעה. בכך יש רמז שמדובר בנביא ולא במלאך.

מפרשים אחרים מסבירים שהמלאך לא ידבר עם עם רב.⁷ אפשר שזה כלל בענייני הופעת מלאכים, שמלאך לא בא לדבר עם ציבור, ולכן מסבירים שזה היה פנחס.

בשני המקומות הכתוב לא קרא לו בשמו, וכאן אף קוראים לו 'מלאך ה''. נראה שהדבר מלמד שהוא קיבל רמת השראת שכינה גבוהה עד כדי כך שראוי לקרוא לו מלאך. הוא אומר כאן דברים חשובים. דברים שצריכים להיאמר ברמה מתאימה, ולכן הוא מקבל משמייים רמה כזו של מלאכות. בהתאם לרמה שבה הדברים נאמרים, כך גם הרושם שהדברים עושים.

עכשיו יש לשאול: אם צריך כאן רמה מלאכית למה לא שלחו מלאך ממש?

אנחנו אמרנו בתור תשובה לשאלה איך יודעים שזה פנחס ולא מלאך ממש, שמלאך לא מדבר עם ציבור. עכשיו אנחנו מבינים עוד דבר - לא שלחו מלאך כי צריך לדבר עם ציבור.

ולמה לא מגלים לנו שזה פנחס?

לו היו מגלים שזה פנחס - היינו מתחילים לקשר לפנחס שמקנא קנאת ה', ויש לו תכונות כאלה וכאלה. ממילא, היינו מקבלים את הדברים הקשים בערבון מוגבל במידה מסויימת, כי זה מתאים לפנחס שאנחנו כבר מכירים.

לעומת זאת, כשאומרים מלאך ה' - זה דבר משמייים בעל תוקף.

⁵ מדרש תנחומא (בובר) פרשת שלח סימן א: 'נטלה אותם להטמינם, אמר לה פנחס אני כהן, והכהנים דומין למלאכים, שנאמר (ושפתו) [כי שפתו] כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צ-באות הוא (מלאכי ב, ז), והמלאך מבקש נראה, מבקש אינו נראה'.

⁶ ראוי להזכיר את המפורש בכתובים, שפנחס גם היה במשלחת אל שבטי עבר הירדן בפרשת המזבח שבסוף ספר יהושע (יהושע כב).

⁷ כך כתב רלב"ג בפירושו: "וזה המלאך היה נביא שלא יתכן שידבר מלאך ה' לרבים בזה האופן".

אף משה אומר באמצעות שליחיו למלך אדום (במדבר כ, טז): "וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים", כי הוא רצה להציג את העניין בגובהו. משה רבינו הוא באמת מלאך, וכך הוא רצה להציג את הבחינה של חשיבות עמ"י והנהגתם ע"י הקב"ה. הכתוב מתאר את פנחס כמלאך גמור. אין בפסוקים שום ביטוי אח"כ שמהם ניתן ללמוד שזה לא באמת מלאך, כי באמת הייתה כאן בחינה מלאכית. הייתה כאן שליחות עם חשמל ועוצמה ברמה אלוקית.

יש לציין משמעות נוספת לזיהוי הזה של המלאך עם פנחס. בפרשת בלק, כשקרה מה שקרה עם המדיינית ופנחס קינא את קנאתו, כתוב: "והמה בוכים פתח אהל מועד" (במדבר כה, ו) - הייתה שעה קשה,⁸ הם היו בוכים, ופנחס בא בשיעור קומתו ועשה מה שעשה. כאן יש סדר דברים הפוך - המצב היה קשה גם כאן, אך כאן רק בעקבות המעשה שלו והביקורת בוכים.

מתי עולה המלאך מן הגלגל?

בספר יהושע למדנו שעוד בימיו כבר שרתה שכינה בשילה. כבר בימי יהושע הוא קורא לשבטים להשלים את המטלות של הכיבוש באופן פרטני, כל שבט בנחלתו. והנה, כאן יש מקום התכנסות כלל ישראלי, ודבר ה' מגיע מן הגלגל. נוסף לכך, ישנה ראייה מסוף פסוק ה': "ויקראו שם המקום ההוא בוכים ויזבחו שם לה" ואלו משבאו לשילה נאסרו הבמות! זה מזמין להגיד שמדובר באי שם לפני שילה. הנתונים מתאימים לאפשרות שהאירוע הזה קורה עוד בימי יהושע. מצויים עדיין בגלגל, כל בני"י לפני שהתחלקו לשבטים, לכאן, ככה מתבקש להבין, אבל זה לא פשוט להגיד, כי בימי יהושע המצב עוד היה בסדר, ואילו כאן כתוב: "ולא שמעתם בקוליי". בימי יהושע כבר אפשר להגיד כזו ביקורת: "ולא שמעתם בקוליי"?⁹

גם המבנה של הפרק מזמין להגיד שזה בימי יהושע - בפסוק ו': "וישלח יהושע את העם... יכול להיות שזה לא ממש כשכולם יושבים בגלגל אבל אי שם בימי יהושע. אבל אם אנחנו אומרים ככה, משמעות הדבר היא שהייתה ביקורת כבר בימי יהושע, ממש כפי שאמר הקב"ה למשה: "הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה

⁸ עיי' בבלי סנהדרין (פב, א): 'אמר לו: בן עמרם! זו אסורה או מותרת? ואם תאמר אסורה - בת יתרו מי התירה לך? נתעלמה ממנו הלכה, געו כולם בבכיה, והיינו דכתיב והמה בכים פתח אהל מועד...!'

⁹ נקודה נוספת שיש להרהר בה: באיזור הגלגל כבר היה מלאך: "וחרבו שלופה בידו" (יהושע ה, יג). מלאך שבא לסייע לישראל במלחמות לפני מלחמות יריחו: "כי אני שר צבא ה', עתה באתי" (יהושע ה, יד). אותו מלאך כבר אמר איזו ביקורת על ביטול תורה. אפשר להתעורר שאותו מלאך בעצם בא גם כן כאן, אלא שעכשיו זו ביקורת ברמה יותר חמורה: "לא שמעתם בקוליי".

וזנה". משהו בכיוון של ה"לא שמעתם" מתחיל כבר בימי יהושע,¹⁰ ואולי זה מסביר גם יותר טוב מדוע יהושע עשה את שני הכינוסים שראינו בסוף ספר יהושע. ייתכן שבכך יש הסבר גם לשאלה מדוע פנחס אינו נקרא כאן בשמו, אלא 'מלאך'. אם בא מלאך זה לא פוגם ביהושע. יהושע הוא מנהיג, ונשמעים דברי ביקורת על הדור והם באים ממישהו אחר, זה עלול היה לפגום בכבוד יהושע. ברגע שקוראים לו מלאך ה', אע"פ שאנו יודעים שזה פנחס, זה מתקבל, כי זה מציין את העובדה שצריך כאן דרגת מלאכות.

יש קצת קושיא על מה שאמרנו שזה היה בימי יהושע, בפסוק ז': "ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע...". ובפסוק י': "ויקם דור אחר אשר לא ידעו את ה'". אז אנחנו רואים שבימי יהושע עבדו את ה'!

אפשר לענות: אכן עבדו את ה' באופן כללי, אבל זה כבר קצת - 'ולא שמעתם בקול', כי לא התקיימה ההתעלות המליאה המתאימה מעל עמי הארץ. לכן בא מלאך ה' בשלב מוקדם כזה - התחיל תהליך אבל עכשיו עוד ניתן לעצור אותו. הוא עדיין לא ברמה החמורה של ההמשך.

תוכן דברי הנביא - החזון ושברו

הנביא מתאר את האפשרות הגבוהה, אשר היתה מיועדת לדור ההוא, ואולי לדורות - מה היה ראוי: "ואומר לא אפר בריתי אתכם לעולם" - כל המעלה של יציאת מצרים היה אמור להימשך. בהתאם לכך, מכס היה מבוקש להמשיך את זה: "לא תכרתו ברית ליושבי הארץ הזו, את מזבחותיהם תתוצון...". "וגם אמרתי" - בעקבות אי הקיום את התעודה הזו - "לא אגרש אותם מפניכם, והיו לכם לצדים, וא-להיהם יהיו לכם למוקש" - זו תוצאה של אי הציות לתעודת הדור.

"וגם אמרתי לא אגרש אותם מפניכם, והיו לכם לצידים וא-לוהיהם יהיו לכן למוקש" - למה ככה אמרתי? עונש זה משהו חינוכי, מתקן. מה המשמעות של האמירה הזו? נכון שאזהרה כזו כבר הייתה בתורה, אבל גם עליה אנחנו שואלים, למה ההמשך הוא 'לא אגרש אותם מפניכם'?

נראה שהתשובה די פשוטה: אם אנחנו מתרוממים ומתנתקים מהם ומגלים איכות אחרת לגמרי, של אברהם יצחק ויעקב, כמובן שהצרעה הולכת לפנינו, והתהליך בכיבוש ניסי. אנחנו שומרים את עצמינו ברמה שמימית, ואז הצרעה עושה את מלאכתנו. כל זאת כשאנחנו באמת מתרוממים לרמה המתאימה. אבל

¹⁰ עיי' יהושע יג, א-יג, שניתן לשמוע כבר נימה של ביקורת כלפי יהושע, וביקורת מפורשת כלפי ישראל שם בפסוק יג. ביקורת על אי השלמת הכיבוש מצד השבטים ניתן לשמוע גם בפרקים שלאחר מכן (יהודה: טו, סג; אפרים: טז, י; מנשה יז, יב-יג; ביקורת של יהושע עצמו כלפי שאר השבטים: יח, ג).

אם המצב הוא של "לא שמעתם בקול" - "לא אגרש אותם מפניכם, והיו לכם לצדים..." - זה המשך טבעי של המצב. כאשר עם ישראל בשמיים - הדברים מתנהלים בהתאם. אם לא - אין צורך לדבר על עונש בכלל, אלא זה פשוט המצב. אתם הורדתם את עצמכם לרמה כזו שדברים מתנהלים אחרת.¹¹

אבל יש בזה גם מטרות חינוכיות: "והיו לכם לצדים" - מה מרוויחים מזה? כמו שכתוב בפרשת 'וילך' - זה מגיע לרגע שאומרים: "הלא על כי אין א-לוהי בקרבי מצאני הרעות האלה" (דברים לא, יז). הייסורים מביאים תשובה. זה ילך ויתדרדר ויהיה יותר ויותר קשה עד שבסוף זה יהיה כ"כ קשה שתגיד 'על כי אין אלוקי בקרבי'.

אבל יש כאן דבר עוד יותר קשה: "ואלוהיהם יהיה לכם למוקש" - לכתחילה, בידי שמיים. מהשמיים רוצים שתיכשלו בזה. איזה ערך יש לדבר הזה?

קודם כל, זה המשך הדרך - 'בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכים אותו' (מכות י, ב). בתפילת חנה - "רגלי חסידיו ישמור" (שמואל א ב, ט). יש דרשה שאומרת שאם חצי ימיו של אדם הוא נשמר מן החטא בעצמו, אז אח"כ שומרים אותו. ויש דרשה שאומרת שאם עמד בניסיון פעם ופעמיים ושלוש - זהו, כבר שומרים אותו.¹² אף כאן זה אפי' לא מוליכים אותו, הוא ממילא מתדרדר למצב הזה. עכשיו ה"אלוהיהם יהיו לכם למוקש" ידרדר את המצב עוד יותר, והמכות יהיו גדולות יותר, עד שתבוא התשובה: "הלא על כי אין אלוקי בקרבי מצאני..."

זה ההבדל בין ישראל לאומות העולם. אומות העולם מקבלות מכה אחת בסוף ונגמרים. אבל עמ"י מקבל בהקדם מכות קטנות ע"מ להתעורר.

כמו הלב - רב חוליים ורב בריאות מכל האיברים.

תגובת העם - מבכי לזבח

"ויהי כדבר מלאך האל-הים את כל הדברים האלה אל כל בני"י וישאו העם את קולם ויבכו" - איפה כתוב בתורה כזה ביטוי?

פעם אחת, בפרשת 'שלח' (במדבר יד, א): "ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא" - זה בחטא המרגלים. גם בפרשת 'בהעלותך' לגבי חטא המתאוים (שם יא, ז): "וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו". האם כלל ישראל בוכה בתורה רק בכי של חטא? מאוד חבל לשמוע את הדבר הזה. אבל הביטוי 'ויתנו את קולם ויבכו' כתוב בתורה פעם אחת, והוא איננו בכי חיובי.

¹¹ אמנם, ראינו בפרשת משפטים שזה ילך בקצב איטי בכל מקרה, אבל יש להסביר שאם העניינים היו הולכים בהתאם - הצרעה הייתה מגרשת אותם לאט לאט, אבל עד הסוף. אם לא - אין צרעה, וגם זה הולך הרבה יותר לאט.

¹² ע"י בבלי יומא לח, ב; ירושלמי פאה א, א (וראה שם במסורת הש"ס מקבילות נוספות).

אמנם, אצל משה יש בכי חיובי: "ויבכו בני" את משה.. (דברים לד, ח), ויש גם: "ויבכו את אהרון שלושים יום כל בית ישראל" (במדבר כ, כט). אז זה לא נכון שהבכי בתורה הוא רק שלילי, הנה יש כאן בכיה חיובית של כל בית ישראל.

מסתבר שיש כאן בכי חיובי, אבל יש כאן גם את התוצאה של החטא: "וגם אמרתי...". מתוך כך, ויקרא שם המקום ההוא 'בוכים' - זו מין אנדרטא כזו עם דמעות בעיניים, היינו זה מצב שנמשך וזועק לתיקון.

מה הבכי הזה מלמד אותנו? הדור שמע את הדברים, והכיר את האמת שלהם. ניכרים דברי אמת, והדור בוכה בכי של תשובה: "ויזבחו שם לה" - התעוררות לתשובה. אנחנו רואים בהמשך הספר שהתשובה הזו לא תחזיק הרבה, אבל היה רגע של תשובה.

בכי זה דבר טוב, אבל יחד עם זאת הוא מבטא רגע של חולשה. התשובה לא אמורה להיגמר בבכי, אלא אמורה להתקדם לנקודה של עוצמה. בכי הוא נקודת זינוק, אך זה לא היה, לצערנו. לכן המקום נשאר: "בוכים".

מתוך מה שכבר ראינו עד עכשיו בהתחלת הספר, יש שני נתונים שהם מרכיבים של החולשה:

- א. אין יהושע. עד עכשיו היה משה פני חמה ויהושע פני לבנה, וכעת - אין.
- ב. בגלל ה'אין' הזה, כבר אין ליכוד ממלכתי. לא שואלים 'איך נעלה?' אלא 'מי יעלה?'

אלו חלק ממרכיבי החולשה הזו. יש מרכיבים נוספים שנראה בהמשך. בחולשה הזו - בוכים. חבל, חבל על דאבדין, חבל על מה שצריך להיות ואיננו. יש כאן העדר, והבכי הוא על ההעדר הזה, אך המקום נשאר עם הבכי לבדו, ובלי הפרי החיובי המתבקש ממנו.

חזרה לספר יהושע - בגעגוע

הפסוק "וישלח יהושע את העם.. (ב, ו) חוזר על משהו שהיה כבר בימי יהושע: "וישלח יהושע את העם איש לנחלתו" (יהושע כד, ח).

כתוב כאן עוד מרכיב מאוד חשוב: "ויעבדו העם אתה" כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע אשר ראו את פלמעשה ה' הגדול אשר עשה לישראל" (ב, ז) ¹³ - בימי יהושע, היו יהושע וזקנים שראו את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה לישראל: "הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו.. (דברים ד, לב) - אומה הולכת במדבר בחממה כזו ניסית, לחם מן השמיים, מים מן הסלע - זו חממה מאוד מופלאה. על גבי זה יש את המדרגה הרוחנית של דור המדבר.

¹³ גם פסוק זה חוזר כמעט באותן מילים על הנאמר ביהושע פרק כד פסוק לא: "ויעבדו ישראל אתה" ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע וראו את פלמעשה ה' אשר עשה לישראל".

הדברים הללו עכשיו אינם. מתו הזקנים שנשמו בחממה, שראו את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה לישראל.

אכן, בשביל זה הקב"ה עשה את זה - בשביל להרים אותם אחרי תקופת מצרים הקשה, אחרי מ"ט שערי טומאה. הקב"ה הרים אותם עם עשרת המכות והיציאה וקריעת ים-סוף ומעמד הר סיני - כל זה היה מנוף אלוקי לרומם את עמ"י.

היו זקנים שנשמו בחממה הזו, וכל זמן שהם חיים - הם מאצילים על הדור. דור שחי על יד שיעור קומה כזה שנשם ארבעים שנה בחממה, דור באי הארץ בכלל והזקנים בפרט - הזקנה הזו מאצילה על עמ"י, וקצת מן החום של החממה נמשך. יש לציין גם שכתוב כאן יהושוע עם שני ו' - נעשה הכתיב כאומר: 'יהושע הגדול הזה...! עכשיו זה נגמר.

'וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותיו, ויקם דור אחר אחריהם אשר לא ידעו את ה' וגם את המעשה אשר עשה לישראל' - לא ידעו, לא ראו. זה מסביר גם את הפירוק וחוסר האחדות כתולדה של חסרון החממה הזאת, שהיתה גם מאחדת ומגבשת.

תיאור דורות תקופת השופטים - מימוש 'והיה אם שמע'

"ויעשו בני" את הרע בעיני ה'..." (פסוקים י"א – ט"ו)

יש כאן מילים קשות: "בכל אשר יצאו יד ה' הייתה במ לרעה, ולא יכלו עוד לעמוד, כאשר דיבר ה'", וגם "ויצר להם מאוד".

היד הזו לרעה שמלווה אותם בכל אשר יעשו ושאר הביטויים, זה בעצם בשפה של פרשת 'והיה אם שמוע'. כאשר קוראים את הביטויים הקשים הללו לאור פרשת 'והיה אם שמוע', מבינים שכל הדברים הרעים שקורים זו בעצם הדרך של הקב"ה להחזיר את עם ישראל בתשובה. אחרי כל מה שהיה ביציאת מצרים ודור המדבר, כאשר קורים לעם ישראל מאורעות קשים שכאלה, מצופה מהעם לקום ולשאל את עצמו: 'מה זאת הייתה לנו? איך קרה כזה דבר?'. כמובן, זה מעורר לתשובה מאוד מאוד.

"ויקם ה' שופטים ויושיעום מיד שסיהם, וגם אל שופטיהם לא שמעו..." (פסוקים ט"ז-י"ט).

מחד, הקב"ה מייסר ייסורים אשר נועדו להרים ולרומם. ומצד שני: "ויקם ה' שופטים" - זה האידך גיסא. מחד, היד ה' לרעה, שמעוררת לתשובה ותיקון. מאידך, נקודות שאפשר סביבן להתגבש ולשוב - השופטים שה' מקים. אלא שעדיין נדרשים ישראל לקום ולעשות את זה, לשמוע בקולם וללכת אחריהם, וזה - לא קרה.

הגויים אשר הותיר ה' - לנסות או לייסר

"ויחר אף ה' בישראל... (פסוקים כ-כג). איך אנחנו אמורים להבין את הפסוקים הללו? הגויים האלו נשארו "למען נסות במ את ישראל השומרים הם את דרך ה' ללכת במ... ", או להעניש את ישראל?

יכול להיות שמתאים להבין כך - שני דברים קורים כשנמצאים על יד הגויים הללו:

א. הגויים האלו מיצרים לעם ישראל.

ב. הגויים האלו גורמים פיתוי גדול ללכת בדרכים לא טובות. התרבות שלהם, עבודה זרה ותולדותיה - אלו פני התרבות העולמית. עבודה זרה עם נמיכות קומתה האמונית, ועם תוצאותיה המוסריות הן בין אדם למקום והן בין אדם לחבירו.

לאור זאת יש לומר: "לנסות במ את ישראל" - רצונו לומר, שאם ישראל היו מתעלים ומפיקים את התוצאה הראויה מיד ה' שהייתה במ לרעה בכל אשר יצאו, מקבלים את הייסורים האלו ותופסים את קצה החוט שנשלח להם כל פעם ופעם - השופטים, אז הם היו מתרוממים למקום אחר, אשר יכול היה להמשיך את החממה שהייתה במדבר. בחממה הזו הם היו יכולים להיות גם יותר מוגנים מהיחשפות לגויים, אבל בשביל זה צריך את ההתרוממות האומתית הזו, שמתוכה הם היו זוכים לחממה עם מוגנות, כי אז הם היו חיים ברמה אחרת.

כיוון שלא הייתה התרוממות - נותרו הגויים, עם שתי הבחינות: מצד אחד - הצרות, אשר מחדדות את העובדה שאנחנו לא כמוהם, ומדגישות כניגוד את מה שהיינו אמורים להיות. מצד שני - לא זכינו בחממה הגבוהה, ולכן הגויים האלו הם סוג של פיתוי.

במילים אחרות, הביטוי: "לנסות במ את ישראל", מציג את המצב שבו ישראל צריכים ללמוד את האמת ההיסטורית הגדולה - אנחנו אחרים מהגויים, ולכן אנחנו צריכים להיות במקום אחר - לעלות באופן טבעי.

עם ישראל - קום וחיה!

מה שקרה בדור המדבר ע"י מנוף אלוקי וניסים - צריך לקרות עכשיו באופן טבעי. עמ"י צריך להתעלות ולקום. אמנם, יש סיעתא דשמיא, אך זה צריך לקרות מתוכנו. כמו ילד שלומד ללכת, כי הוא רוצה בכך, למרות שהוא גם נופל כמה פעמים.

מתוך כל הנ"ל אנו ניגשים אל פרקי ימי השופטים הנפתחים בפרק ג במילים אלה: "ואלה הגויים אשר הניח ה' לנסות במ את ישראל.. (ג, א) - לאור הדברים שאמרנו, יש לפרש את הביטוי 'הניח...' לנסות' במובן של הציפיה מעם ישראל להפיק את הלקחים מכך שהם נמצאים במלחמה קשה, ולא תמיד הם מצליחים.

יש במציאות הזו, באירועים הללו, לקחים, שנועדו לרומם אותנו. מהמלחמות האלו עם ישראל צריך לקום!

נסכם את הדברים שאמרנו: עם ישראל חסר כעת את יהושע, את הזקנים, את החממה שהייתה במדבר ואת כל הדור שגדל בתוכה ומתוך כל זאת - את הגיבוש הממלכתי. אבל צריך להבין שזה לא קורה סתם בגלל שלא מגיע להם, אלא שעכשיו עם ישראל הגיע לשלב שבו האבא עוזב את היד, ואומר לילד: 'תתחיל ללכת!!'. הילד נופל וקם עד שהוא לומד ללכת, עד שהוא קם קימה גדולה.

אכן, אם עם ישראל היה מתעלה, הם היו מקבלים תנאים אחרים שמרוממים אותם מהאומות, אך לצערנו זה לא קרה. אכן, בימי שמואל הייתה התעלות כזו, אחרי המכה של חורבן שילה.